

DOI: 10.15421/172073

УДК: 914/919: 304.2(438-2/477-2)

«Остання» хвиля декомунізації урбаноніміки в Україні та Польщі: порівняльний аналіз

Олександр Кучабський, Кшиштоф Копець, Гданський університет

У статті досліджуються особливості декомунізації на прикладі топонімічної політики України та Польщі. Об'єктом зацікавлення була обрана «остання» хвиля декомунізації урбаноніміки, яка розпочалася 2014 року і пік якої припав на 2015–2017 роки. Для аналізу політики здійснено вибірку з 14 міст України і Польщі. Дослідженням охоплено всі декомунізаційні правові акти урбанонімічного характеру у вибраних містах. Проаналізовано 451 урбанонім, переважна більшість з яких була декомунізована в Україні (89 %). На польські міста припало відповідно 11 % всієї сукупності досліджуваних перейменувань. Змістовно–статистичний аналіз дозволив визначити масштаб урбанонімічних змін, повторюваність старої і нової урбаноніміки в досліджуваній вибірці. Здійснено класифікацію старих і нових назв з точки зору осіб, подій чи інших об'єктів та явищ. Як наслідок отримано об'єктивну інформацію для оцінки масштабу, інтенсивності та територіальних особливостей урбанонімічних змін в обох державах. Встановлено, що хоча у цілому топонімічна декомунізація зустріла в обох державах підтримку та розуміння значної частини суспільства, проте спричинила певні ідейно–політичні та організаційно–компетенційні протиріччя. Декомунізаційна топонімічна політика в Україні та Польщі має не лише спільні, а й відмінні риси. Зокрема, перейменування в Україні виявилось в декілька разів масштабнішим, ніж польське. Поряд з ознаками декомунізації воно носило одночасно ознаки дерусифікації символічного простору. Декомунізовані назви в Україні виявилися назагал нейтральнішими, компромісними і отримали деідеологізований характер. Виявлено, що на відміну від української, польська судова система часто ставала на захист органів місцевого самоврядування від намагань центральної влади під виглядом декомунізації втручатися в місцеві урбанонімічні політики.

Ключові слова: *декомунізація, урбаноніміка, топонімічна політика, історична пам'ять, Інститут національної пам'яті, місто, органи місцевого самоврядування, Україна, Польща*

The "last" wave of decommunization of urbanonymics in Ukraine and Poland: a comparative analysis

Aleksander Kuczabski, Krzysztof Kopec, University of Gdansk

The features of decommunization on the example of the toponymic policy of Ukraine and Poland are explored in the article. The “last” wave of decommunization of the city toponymics, which began in 2014 and peaked in 2015–2017, was the object of interest. 14 Ukrainian and Polish cities were selected for comparative research. The study covered all decommunization legal acts in selected cities. 451 urbanonyms were analyzed, the vast majority of which were decommunized in Ukraine (89%). Polish cities accounted for 11% of the total renamed amount, respectively.

The content-statistical analysis made it possible to determine the scale of urbanonymy changes, the recurrence of old and new urbanonymy in the sample under study. The classification of old and new names has been carried out in terms of persons, events, or other objects and phenomena. As a result, objective information was obtained to assess the scale, intensity, and territorial characteristics of urban changes in both states. It has been established that, although in general toponymic decommunization was supported and understood in both states by a significant part of society, it caused certain ideological, political, organizational, and competence contradictions. Decommunization toponymic policy in Ukraine and Poland has not only common but also distinctive features. In particular, the renaming in Ukraine turned out to be several times larger than the Polish one. Along with the signs of decommunization, it also bore signs of de-Russification of symbolic space. Decommunized names in Ukraine turned out to be, on the whole, more neutral, compromise and de-ideologized. It was revealed

that, unlike the Ukrainian one, the Polish judicial system often defended local self-government bodies from attempts by the central government under the guise of decommunization to interfere in local urbanonymy politics.

Keywords: *decommunization, urbanonymics, toponymic policy, historical memory, Institute of National Memory, city, local governments, Ukraine, Poland*

«Последняя» волна декоммунизации урбанонимики в Украине и Польше: сравнительный анализ

Александр Кучабский, Кшиштоф Копець, Гданский университет

В статье исследуются географические особенности декоммунизации на примере топонимической политики Украины и Польши. Объектом интереса была выбрана «последняя» волна декоммунизации урбанонимики, которая началась в 2014 году и пик которой пришелся на 2015–2017 годы. Для анализа политики осуществлено выборку из 14 городов Украины и Польши. Исследованием охвачено все декоммунизационные правовые акты урбанонимического характера в избранных городах. Проанализирован 451 урбаноним, подавляющее большинство из которых было декоммунизировано в Украине (89 %). На польские города пришлось соответственно 11 % всей совокупности исследуемых переименований. Содержательно-статистический анализ позволил определить масштаб урбанонимичних изменений, вторяемость старой и новой урбанонимики в исследуемой выборке. Осуществлена классификация старых и новых названий с точки зрения лиц, событий или иных объектов и явлений. В результате получено объективную информацию для оценки масштаба, интенсивности и территориальных особенностей урбанонимичних изменений в обоих государствах. Установлено, что хотя в целом топонимическая декоммунизация встретила в обоих государствах поддержку и понимание значительной части общества, однако вызвала определенные идейно-политические и организационно-компетенционные противоречия. Декоммунизационная топонимическая политика в Украине и Польше имеет не только общие, но и отличительные черты. В частности, переименование в Украине оказалось в несколько раз масштабнее, чем польское. Наряду с признаками декоммунизации оно носило одновременно признаки дерусификации символического пространства. Декоммунизированные названия в Украине оказались в целом более нейтральными, компромиссными и получили деидеологизированный характер. Выявлено, что в отличие от украинской, польская судебная система часто становилась на защиту органов местного самоуправления от попыток центральной власти под видом декоммунизации вмешиваться в местные урбанонимические политики.

Ключевые слова: *декоммунизация, урбанонимика, топонимическая политика, историческая память, Институт национальной памяти, город, органы местного самоуправления, Украина, Польша*

Вступ.

Топонімічна декомунізація є реакцією на зміни, які відбулися в ідеологічному ландшафті географічного простору багатьох європейських держав у період домінування та культивування там комуністичного світогляду. Для держав Центральної і Східної Європи проблема історичної пам'яті досі тісно перекликається з періодом комуністичної моделі комеморації публічного простору. Топонімічна політика останніх трьох десятиріч років для переважної більшості держав Центральної і Східної Європи може бути означена як декомунізаційна.

Декомунізація є тривалим процесом, який у різних посткомуністичних державах проходить з різною інтенсивністю, регіональною специфікою, нерідко з використанням специфічних методів та підходів. Ми у цьому дослідженні оперуємо поняттям «останньої» хвилі декомунізації, окреслюючи ним період суттєвого спалаху урбанонімічних змін, який спостерігався в Україні та Польщі у 2014–2017 роках. Слово «остання» взята нами в лапки, оскільки не можна виключати ймовірності наступних хвиль декомунізації – адже навіть жорстким законодавчим регулюванням досі не вдалося повністю очистити топографічний простір

від назв, які можуть асоціюватися з комуністичним періодом.

Дослідження проблематики декомунізації урбаноніміки в географічному аспекті дає змогу виявити закономірності цього процесу залежно від конкретного міста, регіону чи держави. Визначення спільних та відмінних рис урбанонімічної декомунізації дозволяє отримати об'єктивну інформацію про соціально-політичні наслідки відповідних змін, виокремити головні недоліки «останньої» хвилі декомунізації з точки зору методів втілення, підходів до вибору назв, а також прорахунків організаційного характеру тощо. Дослідження дає матеріал для оцінки масштабу, інтенсивності та географічних особливостей урбанонімічних змін в обох державах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблематики дослідження. Особливості декомунізації загалом та декомунізаційної топонімічної політики, зокрема, знайшли широке висвітлення в наукових публікаціях. Певне зростання зацікавлення цим питанням було спричинене «останньою» хвилею декомунізації, яка мала місце, зокрема, в Україні і Польщі впродовж 2014–2017 років. Головний акцент у такого типу публікаціях переважно робиться на соціально-культурних проблемах декомунізації як явища, яке пронизує різні сфери життєдіяльності посткомуністичних спільнот, характеризуючи його в різних контекстах.

Низка досліджень спеціалізувалася на особливостях декомунізації власне урбаноніміки, часто ґрунтуючись на прикладах конкретних українських чи польських міст. Зокрема, польський досвід посткомуністичної зміни урбаноніміки відображено в публікаціях Е. Галас (Hałas, 2004), Б. Ружицького (Różycki, 2018; Różycki, 2019), М. Вагінської-Мажець (Wagińska-Marzec, 2017). Українська специфіка знайшла відображення у дослідженнях Г. Гримашевич (Гримашевич, 2016), Л. Малес (Малес, 2016), І. Старенького та Я. Зайшлока (Старенький, & Зайшлок, 2017), С. Водотики та Л. Савенка (Водотика, & Савенок, 2017) тощо.

Виокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. У наведених дослідженнях проблематики декомунізації урбаноніміки залишився невідображеним власне її порів-

няльно-географічний контекст. Йдеться про виявлення спільних і відмінних рис у здійсненні політики декомунізації не лише в локальному, а й у регіональному та міжнародному вимірах. Порівняльно-географічні дослідження загалом забезпечують владні та управлінські структури об'єктивним матеріалом для прийняття збалансованих рішень у питаннях формування і реалізації політики (зокрема в сфері урбаноніміки).

У цьому відношенні Україна і Польща є досконалим матеріалом для порівняння. Окрім схожих особливостей посткомуністичної трансформації, ці держави також є співмірними щодо площі та чисельності населення, схожими з точки зору спільного (значною мірою) історичного минулого, географічних умов і відповідно – характеру систем розселення. Окрім цього, можна констатувати, що на сьогодні фактично згасли політичні пристрасті щодо оцінки «останньої» хвилі декомунізації в обох державах, що відкриває перспективу більш об'єктивного дослідження цього явища.

Метою цієї статті було виявлення особливостей декомунізації урбаноніміки на прикладі України та Польщі. Об'єктом зацікавлення була обрана «остання» хвиля декомунізації урбаноніміки, яка розпочалася 2014 року і пік якої припав на 2015–2016 роки.

Методика дослідження.

Для порівняльного дослідження обрано 14 українських і польських міст, які репрезентують собою основні суспільно-культурні макрорегіони відповідних держав, а також є різними з точки зору чисельності населення і часу заснування. Початково вибірка мала охопити по 6 міст з кожної держави. У ході дослідження вирішено додати ще два польські міста: Гдиню (Gdynia) і Сопот (Sopot), які разом з Гданськом (Gdańsk) творять єдину агломерацію, яка в поточній мові отримала назву Триміста.

В Україні проаналізовано перейменування урбаноніміки на прикладі таких міст як Бердичів, Горішні Плавні (до 2016 року Комсомольськ), Ковель, Маріуполь, Ужгород і Харків. У Польщі об'єктами дослідження стали перейменування в Дембиці (Dębica), Домброві-Ґурничій (Dąbrowa Górnicza), Зелений Ґурі (Zielona Góra), Каліші (Kalisz), Легниці (Legnica) та Триміській агломерації: Гданськ, Гдиня і Сопот.

З метою забезпечення репрезентативності дослідження вибірка міст відповідала критерію рівномірності географічного розміщення, а також адекватного представлення основних історичних макрорегіонів обох держав. Зокрема, у центральному макрорегіоні України знаходяться Бердичів і Горішні Плавні, південно-східний макрорегіон представляють Харків і Маріуполь, а західний – Ужгород і Ковель. Історичну частину Польщі, яка до відновлення її незалежності у 1918 році входила до складу Російської імперії, представляють Каліш і Домброва-Гурнича; частину Польщі, яка до 1918 року належала Австрії, репрезентує Дембиця; регіон, який перейшов зі складу Німеччини до Польщі внаслідок Першої світової війни, – Гдиня, а після Другої світової війни – Гданськ, Сопот і Легниця.

До встановлення в 1917–1920 роках радянської влади на більшості української території (Харків, Маріуполь, Бердичів, Ковель та поселення, на місці, де значно пізніше виник Комсомольськ – тепер Горішні Плавні) належали до Російської імперії. У той же час Ужгород входив до складу Австро-Угорщини. У міжвоєнний період (1920–1939) Харків, Маріуполь, Бердичів та територія сучасних Горішніх Плавнів входили до складу української частини СРСР. Ковель у цей період належав до Польщі, а Ужгород – до Чехословаччини.

До відновлення у 1918 році польської незалежності Гданськ, Гдиня (тоді ще невелике рибальське селище), Сопот, Зелена Гура та Легниця входили до складу Німеччини, Дембиця входила до Австро-Угорщини, а Домброва-Гурнича та Каліш входили до т.зв. «Конгресівки» (під владою Російської імперії). У 1918–1939 роках Гданськ та Сопот входили до складу вільного міста Гданськ, натомість Гдиня (яка тоді розрослася до великого портового міста), Каліш, Домброва-Гурнича та Дембиця були в складі польської держави, а Зелена Гура та Легниця – залишалися у складі Німеччини.

В адміністративному відношенні по два міста з кожної держави є регіональними адміністративними центрами (Харків і Ужгород в Україні, Гданськ і Зелена Гура у Польщі). Два польські міста (Каліш і Легниця) в минулому були центрами воєводств (1975–1998). Усі міста (окрім Дембиці) мають регіональний статус (в Україні – міст обласного значення, а в Польщі – міст з правами повіту).

В Україні діапазон міст з точки зору чисельності населення коливався від 1 млн 446 тис. (Харків) до 51 тис. (Горішні Плавні). У Польщі найбільшою за чисельністю населення була Триміська агломерація (749 тис.), а найменшим містом – Дембиця з населенням 48 тис. осіб.

Серед інших особливостей, які вплинули на вибір міст, були й такі. Якщо населення Каліша майже не змінилося з часів перед Другою світовою війною, то населення Домброва-Гурничої стрімко зросло (з 62 тис. в 1970 р. до 152 тис. в 1982 році). У той час, як ядро агломерації Гданськ-Гдиня-Сопот, зокрема Гданськ, було сильно пов'язане з антикомуністичним рухом у комуністичні часи, Домброва-Гурнича була частиною прокомуністичного т. зв. «червоного басейну». Якщо Каліш, Легниця і Гданськ належать до найдавніших міст Польщі, Гдиня була заснована лише в 1920-х роках. Домброва-Гурнича і Дембиця є сильно індустріалізовані, на противагу Зеленій Гурі та Сопоту (останній до того ж є приморським курортом). Крім того, додатковою умовою вибору Легниці для аналізу було те, що в 1945–1993 роках у місті перебувало командування і казарми Північної групи військ Радянської Армії.

Дослідженням було охоплено всі правові акти про зміну урбаноніміки у вибраних містах, які в назві містили посилення на декомунізацію. Для української вибірки цей часовий діапазон починався 20 жовтня 2015 року зі зміни назв вулиць у Комсомольську (тепер – Горішні Плавні) і завершувався 24 листопада 2016 року останніми декомунізаційними змінами в Ковелі. Для польських міст процес почався 26 квітня 2017 року зі змін в Гдині, а завершився 15 червня 2018 року змінами в Домброві-Гурничій.

Загалом аналіз стосувався 451 урбаноніму, з яких 297 (66 %) становили вулиці. Окрім вулиць, перейменування торкнулося 83 провулків, 25 в'їздів, 12 проспектів, 8 районів, 6 проїздів, 5 майданів і площ, 3 скверів, по 2 бульвари, набережні, узвози, шосе, парки, а також спуск і тупик. Переважна більшість урбанонімів була декомунізована в Україні (401, або 89 %). На польські міста припало відповідно 50 перейменувань (11 % всієї сукупності).

Змістовно-статистичний аналіз дозволив визначити повторюваність старої і

нової урбаноніміки в досліджуваній вибірці. Увага приділялася також таким питанням, як класифікація старих і нових назв (з точки зору осіб, подій чи інших об'єктів та явищ, що були в них відображені). Наявність достатнього масиву даних дозволила також розглянути гендерний аспект старих та нових найменувань.

Порівняльний аналіз декомунізаційних змін. Одним з ключових питань оцінки «останньої» хвилі декомунізації урбаноніміки є визначення її масштабу, зокрема в регіональному зрізі. Як видно з

рис. 1, обсяги декомунізації урбаноніміки відзначалися суттєвою диспропорцією: в Україні таких змін відбулося на порядок більше, ніж у Польщі. Натомість слід зауважити, що декомунізаційні зміни української урбаноніміки стосувалися переважно міст Південно-Східного макрорегіону, якого найменш торкнулися перші хвилі декомунізації.

За прогнозами Інституту національної пам'яті України, з 2015 року під перейменування в Україні потрапляли в середньому

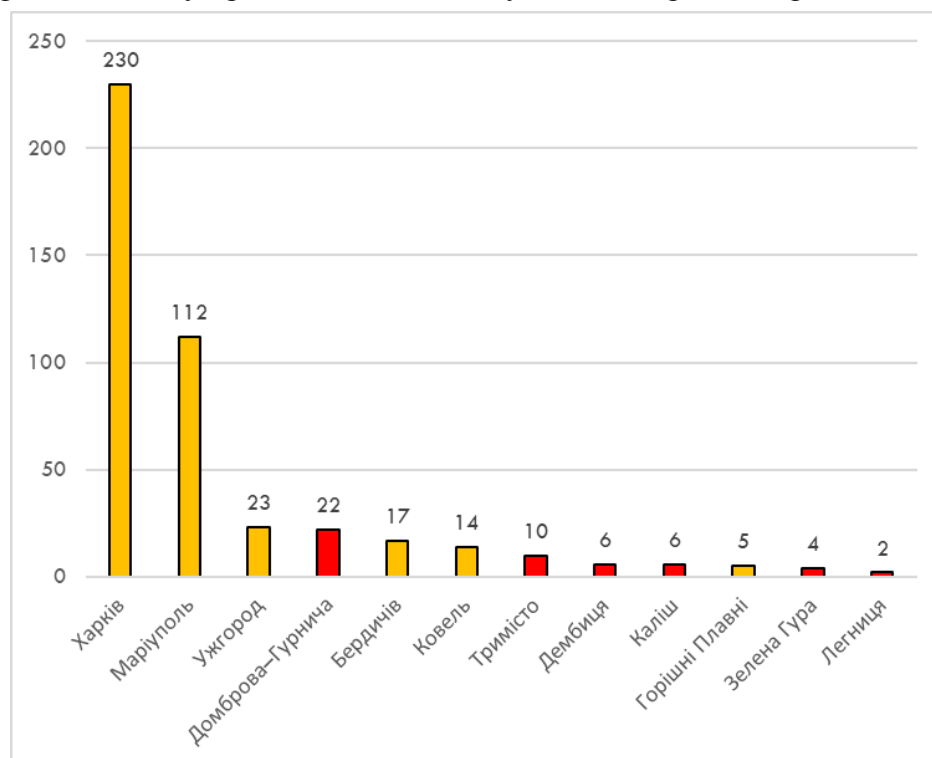

Рис. 1. Кількість урбанонімічних перейменувань у межах «останньої» хвилі декомунізації в обраних містах України і Польщі

від 3 % до 5 % назв вулиць міст, а на Сході — близько 10 % (як у Харкові) (В'ятрович, 2015, с. 29). У різних містах показники суттєво коливалися. Наприклад, з 680 вулиць у Слов'янську під дію закону підпадали майже 130 (19 %), у Вінниці з 840 вулиць треба було змінити назви близько 140 (16 %), у Харкові з 2700 назв вулиць, провулків, проспектів і майданів під дію декомунізаційного законодавства підпадали приблизно 285 назв (10 %) (В'ятрович, 2015, с. 24). За списком Інституту національної пам'яті у столиці необхідно було перейменувати 110 урбанонімів (Малес, 2016, с. 64).

Упродовж 2014–2015 років в Києві було 195 ситуацій зміни урбанонімії. Зокрема

у 102 випадках завершено найменування: 48 перейменувань (з них 27 пройшли громадське обговорення); 22 повернення історичних назв; 1 уточнена назва; надано 24 назви новим просторовим об'єктам. Із цих змін лише 39 відбулося на виконання декомунізаційного закону. При цьому проведено громадські обговорення щодо 126 пропозицій нових назв, за результатами яких 4 пропозиції нових назв було відхилено і для цих просторових об'єктів запропоновано інші назви (Малес, 2016, с. 63). Протягом 2016 року у Києві в межах декомунізації перейменовано 148 назв урбаноніміки (Декомунізація, 2016).

Загалом в Україні протягом тільки 2016 року було перейменовано 51493 топонімічні об'єкти. Найбільше в Харківській (4116), Полтавській (3815) та Черкаській (3646) областях. Найменше – у Львівській (9), Івано–Франківській (76) та Тернопільській (98) (Декомунізація, 2016). У Маріуполі в межах декомунізації мало місце подвійне перейменування того ж проспекту. Спочатку 28 січня 2016 року проспект Ілліча перейменовано на Бойка – місцевого політичного і господарського діяча, відомого своїм прокомуністичним світоглядом. Через це вже 3 березня проспект Бойка перейменовано на нейтральну назву – Нікопольський.

Зрозуміло, що навіть після такого масового перейменування, яке мало місце в Україні, процес залишається далеко незавершеним. Наприклад, на думку І. Старенького та Я. Зайшлюк у Кам'янці–Подільському окрім вже перейменованих вулиць та провулків під декомунізацію підпадає ще 38 урбанонімів (Старенький, & Зайшлюк, 2017, с. 116). В інших містах ситу-

ація часто є подібною, оскільки під декомунізацію в основному потрапили найбільш чіткі та одіозні урбаноніми. Скажімо з 74 об'єктів міської урбаноніміки Комсомольська (тепер – Горішні Плавні) у межах декомунізації міською радою в 2015 році перейменовано тільки 5 (Лист Виконавчого комітету..., 2016).

У межах нашого вибіркового змістовно–статистичного аналізу декомунізаційних змін урбаноніміки «останньої» хвилі отримано інформацію про найбільш типові явища, характерні для цього процесу в Україні та Польщі. Більшість старих назв – 292 (65 %) увічнювали пам'ять конкретних осіб, 95 (21 %) були названі на честь організацій чи інших груп людей, а 35 (8 %) стосувалися визначних подій (рис. 2). Тринадцять назв відтворювали інші топоніми (міста, пов'язані з «героїчними» подіями радянського минулого). Окрім цього, решта 16 назв відображали різні об'єкти і символи, пов'язані з комуністичною ідеологією.

Нові декомунізовані назви були значно менше заідеологізовані, ніж попередні (рис. 3).

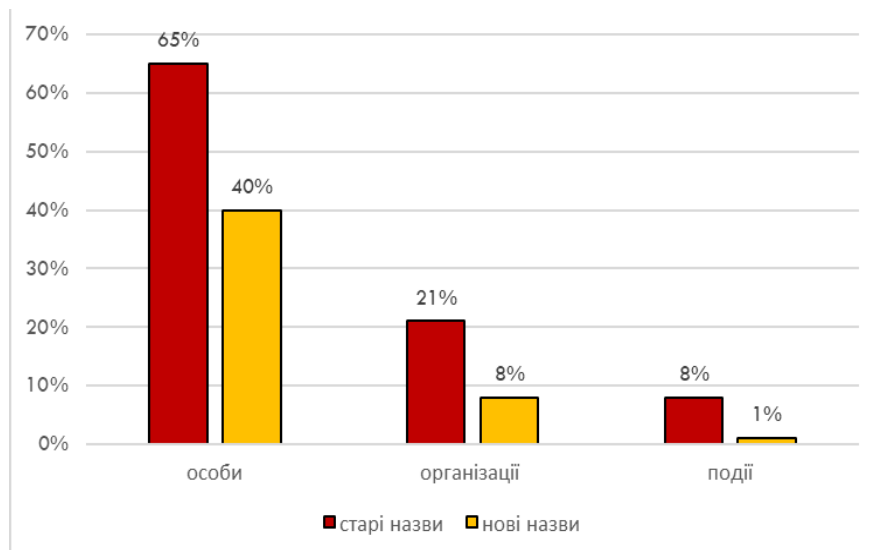

Рис. 2. Структура об'єктів вшанування нової і старої урбаноніміки вибраних міст

Суттєво меншою мірою урбаноніми присвячувалися конкретним людям – 182 (40 %). 36 (8 %) увічнювали різноманітні організації чи інші групи людей і тільки 4 (1 %) – річниця та події. Решті (229, або 51 %) притаманним є нейтральне ідеологічне забарвлення, значна частина нових назв просто відтворює попередні історичні назви.

Персональна прив'язка стосувалася 56 % польських і 66 % українських комуністичних урбанонімів. Відповідно 20 % українських

і 30 % польських урбанонімів носило назву певних організацій чи груп людей. Натомість визначним подіям відповідало 7 % українських і 14 % польських назв міських об'єктів. Усі імена, якими в Польщі та Україні в комуністичний період називали об'єкти урбаноніміки, можна віднести до категорії політичних, революційних чи військових діячів: 18 % з польських можна було одночасно визначити як діячів культури чи науки, натомість в Україні таких було тільки 5 %.

Після декомунізації ця структура суттєво змінилася (рис. 4). 27 % нових українських

урбанонімів отримали відношення до науки і культури, 11 % до військової справи, 9 %

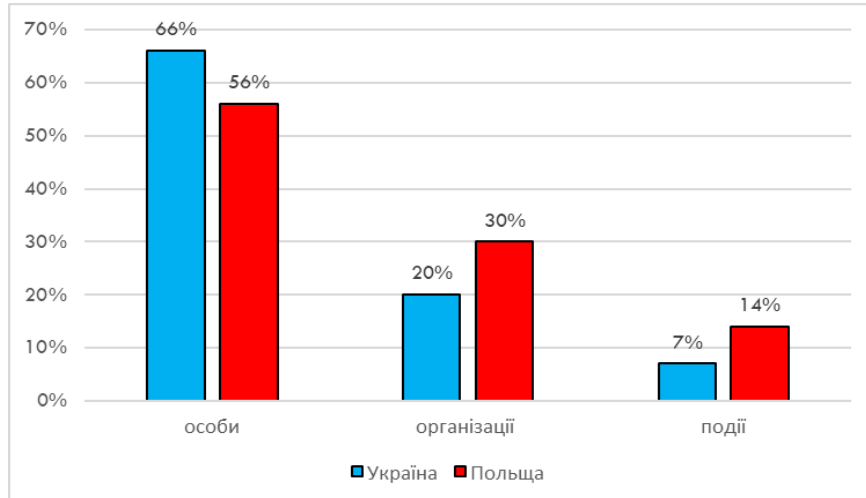

Рис. 3. Структура об’єктів вшанування старої урбаноніміки вибраних міст України і Польщі

набуло релігійного характеру і тільки 4 % має відношення до державних та політичних діячів. Інші отримали загалом нейтральний характер. Натомість 40 % нових польських урбанонімів отримало відношення до осіб і подій військово-політичного плану, 26 %

увічнило діячів науки і культури, а 10 % – релігії.

На основі суб’єктивного аналізу масиву даних нами була здійснена класифікація назв (осіб, організацій та подій), відображених у топоніміці щодо масштабу їх

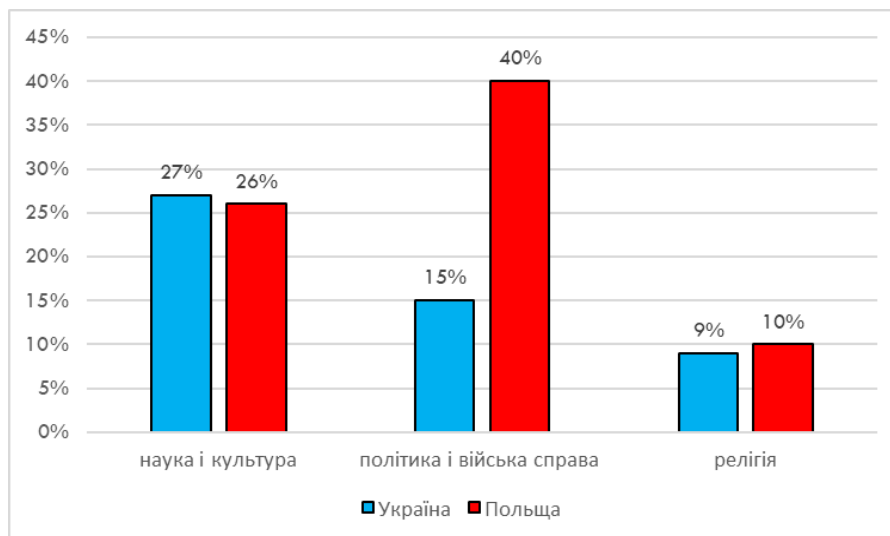

Рис. 4. Структура об’єктів вшанування нової урбаноніміки вибраних міст України і Польщі

значення (рис. 5). У випадку України старі назви поділено на глобальні та міжнародні (таких виявлено 12 %), всесоюзного (всеросійського – до 1922 року) значення – 60 %, республіканського та регіонального рівня (14 %) і локального характеру (10 %). У Польщі пропорції були кардинально відмінні – 86 % назв мало національний характер і тільки 14 % стосувалося міжнародних постатей, подій чи організацій.

Після декомунізації назви в обох державах набрали більш виразного локального звучання. За нашою суб’єктивною оцінкою до категорії локальних можна віднести 253 декомунізовані назви, що становить аж 56 % від усієї сукупності. У Польщі локальними виявилися 30 % нових назв, тоді як в Україні аж 59 %. 92 назви (20 %) кваліфікуються як загальнонаціональні (у Польщі – 54 %, в Україні – тільки 16 %), а

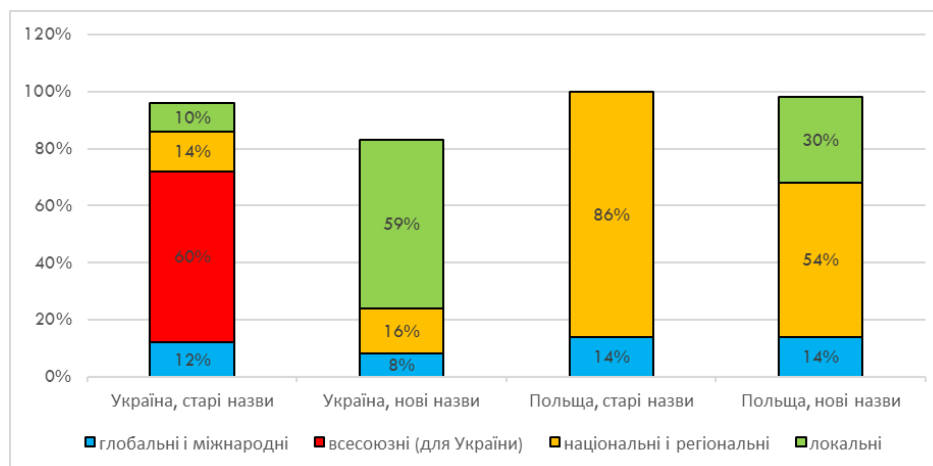

Рис. 5. Структура об'єктів старої та нової урбаноніміки вибраних міст України і Польщі за масштабом їх значення

39 назв (9 %) носить міжнародний характер (у Польщі – 14 %, а в Україні – 8 %). Значна частина нових назв (майже виключно українські) була настільки загальною за змістом, що їх неможливо було класифікувати за цим критерієм. Ця особливість (нехтування принципом історизму) була зафіксована І. Дрогушевською при аналізі перейменування населених пунктів (Дрогушевська, 2017, с. 26).

Г. Гримашевич на основі опрацювання матеріалів про перейменування урбанонімів в українських містах встановила, що значний відсоток становлять назви вулиць, названих на честь тих особистостей, які безпосередньо пов'язані з певною територією. Крім того, відбувається повернення давніх історичних назв вулиць (Гримашевич, 2016, с. 58–59).

Декомунізація вулиць у Польщі стосувалася лише повоєнних назв. Назви вулиць ідеологічного характеру найчастіше вшановували конкретних людей чи організації, а також події, дати та ювілеї та більш абстрактні загальні ідеї. Значний сегмент історичної пам'яті комуністичного періоду в Польщі присвячувався військовим формаціям комуністичного періоду: Народної армії та її підрозділам (Armia Ludowa) та Польського війська (Wojsko Polskie): вулиці в Легниці та Зелений Гурі, Домброві–Гурничій, Гдині і Дембиці. Тричі поспіль зустрічалася вулиця Леона Кручковського (Leop Kruczkowski): у Гданську, Гдині та Домброві–Гурничій. Окрім цього повторен-

ня встановлено щодо назв Домбровщаків (Dąbrowszczacy) в Гданську та Домброві–Гурничій, Мар'яна Бучка (Marian Buczko) в Гданську та Домброві–Гурничій, Ганки Савицької (Hanka Sawicka) в Каліші та Домброві–Гурничій, Луціана Шенвальда (Lucjan Szenwald) в Каліші та Домброві–Гурничій.

Аналізуючи міські урбаноніми комуністичної доби в українських містах, можна зробити низку узагальнень та висновків. По–перше, значною подібністю характеризувався змістовне наповнення урбаноніміки в Харкові та Маріуполі. Тільки у цих двох українських містах (на відміну від чотирьох інших) перейменування зачепило аж 14 урбанонімів, присвячених Жовтневій революції, 7 урбанонімів на честь комсомолу, 6 урбанонімів на честь Орджонікідзе (райони, проспект, вулиця, провулок, проїзд), 5 урбанонімів Артема (2 вулиці, провулок, спуск і парк), по 4 урбаноніми на честь партійної організації більшовиків, а також – Свердлова, Калініна, Володарського, по 3 урбаноніми Кірова, Куйбишева, Урицького, Фурманова, Енгельса, Луначарського та Баумана, по 2 урбаноніми Маркса, Бабушкіна, Менжинського, Шаумяна, Красіна, Лібкнехта, Воровського, а також район та вулиця імені Дзержинського.

По–друге, ще донедавна в Україні значна кількість урбаноніміки присвячувалася Леніну. З нашої вибірки перейменування торкнулося 7 урбанонімів «Ілліча» і 6 Леніна в Харкові та Маріуполі, а також 1 в Горішніх Плавнях.

По-третє, серед найбільш популярних діячів комуністичного періоду в українських містах були: Котовський (8 перейменувань в Харкові, Маріуполі, Горішніх Плавнях, Ужгороді), Чапаєв (7 перейменувань в Харкові, Маріуполі, Бердичеві та Ковелі), Руднев (7 перейменувань в Харкові, Маріуполі та Ковелі), Петровський (5 перейменувань в Харкові, Маріуполі та Горішніх Плавнях).

По-четверте, до часто повторюваних назв можна віднести урбаноніми, присвячені піонерській організації (4 урбаноніми в Харкові та Ковелі), Щорсу (4 урбаноніми в Харкові, Маріуполі та Ужгороді), Миколі Островському (4 урбаноніми в Харкові, Маріуполі та Бердичеві), Лазо (4 урбаноніми в Харкові, Маріуполі та Ужгороді), Тельману (3 урбаноніми в Харкові і Ужгороді), Олександрю Пархоменку (3 урбаноніми в Харкові та Ужгороді), Дімітру Благоеву (3 урбаноніми в Харкові, Маріуполі та Ужгороді), Боженку (3 вулиці в Маріуполі, Ковелі та Ужгороді), Ватутіну (3 урбаноніми в Ковелі та Ужгороді), а також Галану (дві вулиці в Харкові та Ужгороді).

Нові назви вулиць були значно менш повторюваними та більш прив'язувалися до локального контексту. Л. Малес зауважує також, що за декомунізації різко зменшилася кількість назв, пов'язаних із неукраїнськими теренами, особливо з географією чи героїкою Росії (2016, с. 64).

Загалом 11 нових об'єктів урбаноніміки в містах української вибірки вшанувало пам'ять полеглих під час Революції Гідності і останньої російсько-української війни (найбільше в Ужгороді, а також Харкові, Ковелі та Маріуполі). Найчастіше об'єкти урбаноніміки зі спільною назвою у нашій вибірці з'явилися тричі – у Маріуполі, Горішніх Плавнях і Харкові (вулиці Соборні і провулок Соборний). Шість разів аналогічний урбанонім зустрічається тепер одночасно в Харкові і Маріуполі (один географічний макрорегіон України): Амосова, Грушевського, Козацькі, Ярослава Мудрого, Різдяні, Благовіщенська/Благовіщенський тощо. Соборні вулиці зафіксовано в Маріуполі та Горішніх Плавнях, а Соборний провулок – у Харкові.

У Польщі серед декомунізованих назв у нашій вибірці зафіксовано тільки одне співпадіння – вул. кардинада Вишинського (Stefan Wyszyński) в Каліші та Домброві-Гурничій.

Цікавою формою тихого протесту проти нав'язування центральною владою тотальної декомунізації були спроби деяких органів місцевого самоврядування здійснити імітацію перейменування. Ця хитрість полягала у тому, що нова назва повністю співпадала зі «старою», хоча містила обґрунтування, що належить до цілком іншої події чи особи, ніж раніше. Відомий факт, коли вулицю у Варшаві, названу на честь діяча комуністичної партії Польщі Александра Ковальського «перейменували» на честь польського хокеїста, офіцера польської армії, розстріляного в Катині 1940 року, Александра Ковальського (Дрогушевська, 2017, с. 24). У межах нашого дослідження такі випадки виявлено по обидві сторони кордону: у Дембиці – вулиці 23 серпня (23 Sierpnia), Молодості (Młodości), Збройного братерства (Braterstwa Broni), Чвартаків (Czwartaków), Війська Польського (Wojska Polskiego), у Гдині – вулиця Піонерів (Pionierów), у Маріуполі (вулиці Грачова, Фурманова та Островського, вулиця і провулок Полетаєва), у Сопоті – вулиця 23 березня (23 Marca), у Харкові (вул. Іванова, вулиця і в'їзди Калініна, вулиця Спартаків і провулок Спартаківський).

Були випадки, коли нова назва була співзвучною з декомунізованою. Зокрема, такі ситуації виявлено в Домброві-Гурничій, де вулицю Янка Красицького (Janka Krasickiego) перейменовано на Ігнація Красицького (Ignacego Krasickiego), вулицю Юзефа Скальського (Józefa Skalskiego) на Станіслава Скальського (Stanisława Skalskiego), а вулицю 40-річчя PPP (40-lecia PRL) на вулицю 40-річчя (40-lecia). У Каліші вулицю Стефана Дибовського (Stefana Dybowskiego) перейменовано на Бенедикта Дибовського (Benedykta Dybowskiego). У Зеленій Гурі вулицю Пшилеп 9 травня (Przylep-9 Maja) перейменовано на Пшилеп 8 травня (Przylep-8 Maja), вулицю 2 Армії (2 Armii) на воїнів 2 Армії (Żołnierzy 2 Armii). У Гдині вулицю Леона Кручковського (Leona Kruczkowskiego)

перейменовано на Казімежа Кручковського (Kazimierza Kruczkowskiego), вулицю 1 Армії Війська Польського (I Armii Wojska Polskiego) на вулицю воїнів 1 Армії Війська Польського (Żołnierzy I Armii Wojska Polskiego), а також Костюшківської дивізії (Dywizji Kościuszkowskiej) на воїнів Костюшківської дивізії (Żołnierzy Dywizji Kościuszkowskiej). У Легниці 2 Армії Війська Польського (II Armii Wojska Polskiego) перейменовано на воїнів 2 Армії Війська Польського (Żołnierzy II Armii Wojska Polskiego). У Маріуполі вулицю Благоева перейменували на Благовісну, вулицю і сквер Червоної Азовської флотилії на Азовської воєнної флотилії. У Харкові вулицю Зеленського перейменували на Михайла Зеленіна, Соколова на Соколовську, Червоного Козацтва на Козацьку, Радянську на Радянську, а в'їзд Радянський на Радянський тощо.

Звертає на себе увагу вражаюча гендерна нерівність, яка проявилася в урбанонімічній практиці як комуністичної доби, так і в період декомунізації. Серед персоналізованих назв об'єктів урбаноніміки недавнього минулого тільки 11 (4 %) присвячувалося жінкам. На сьогодні після масових перейменувань серед нових назв вшановано також всього 11 жінок. У загальному це дало трохи вищий відсоток (6 %), через те, що дещо зменшилася кількість персоналізованих назв з чоловічими іменами.

Висновки.

Починаючи з 2014 року, топонімічна політика спочатку в Україні, а згодом і в Польщі (з 2016 року) набула активного характеру і стала інструментом широкомасштабної декомунізації.

Загалом, наше дослідження виявило, що декомунізаційна топонімічна політика в Україні та Польщі має багато спільного. По-перше, проявилася намагання правлячої політичної більшості обох держав монополізувати право на тлумачення історії у вигляді готових зразків для топонімічного наслідування. По-друге, через декомунізацію здійснено спробу штучно сформувати і нав'язати суспільству нову «історичну пам'ять», стираючи з топоніміки цілий пласт історії. По-третє, жертвами декомунізації автоматично стали імена активних діячів та історичних постатей комуністичного періоду, які або не чинили злочинів, або формально не були визнані винними у судовому порядку. По-четверте, декомунізаційна топонімічна політика в гендерному плані практично віддзеркалила підходи комуністичної доби, коли жінки нечасто були представлені в найменуваннях.

Урбанонімічна декомунізація в обох державах відзначалася також низкою відмінних рис. По-перше, перейменування в Україні виявилися в декілька разів масштабнішим, ніж польське. По-друге, декомунізація в Україні була одночасно способом дерусифікації символічного простору. По-третє, декомунізація в Україні мала більш нейтральний, компромісний і деідеологізований характер, ніж у Польщі. Українським урбанонімам надавалися здебільшого назви локального характеру, а де це було можливе – поверталися історичні назви. По-четверте, більш дійовою виявилася польська судова система, яка надавала можливість для органів місцевого самоврядування протистояти найбільш брутальним намаганням центральної влади під виглядом декомунізації втручатися в місцеві урбанонімічні політики.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

Водотика С., Савенок Л. Міський простір, декомунізація і проблеми історичної пам'яті. *Місто: історія, культура, суспільство*. 2017. № 1. С. 119–133. URL: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/miks2017112>. DOI: 10.15407/mics2017.02.119.

В'ятрович В. М. Декомунізація: що і чому перейменовувати й демонтувати. Київ : Український інститут національної пам'яті, 2015.

Гримашевич Г. І. Урбанонімія Житомира в контексті декомунізації. *Мова : класичне - модерне - постмодерне : збірник наукових праць*. 2016. Вип. 2. С. 53–61. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/11408/Hrymashevych_Urbanonimiiia_Zhytomyra.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

Декомунізація: підсумки 2016 року. Офіційний сайт Українського інституту національної пам'яті. 2016. URL: <http://www.memory.gov.ua/sites/default/files/userupload/decomun-2016.jpg>.

Дрогушевська, І. Декомунізація топонімії: концепція повернення історичних назв на карту України. *Проблеми безперервної географічної освіти та картографії*. 2017. Вип. 26. С. 22–27.

Лист Виконавчого комітету Горішньоплавнівської міської ради Полтавської області №10–05/107, 28 вересня 2016. URL: <https://www.slideshare.net/DmytroKarpiy/ss-66522963>.

Малес Л. В. Декомунізація столиці: зміни в урбанонімії (методи, перші результати). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи*. 2016. Вип. 36. С. 62–67. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhISD_2016_36_12.

Старенький І., Зайшлюк Я. Комунізація та Декомунізація топонімії Кам'янця–Подільського. *Місто: історія, культура, суспільство*. 2017. № 1. С. 112–118. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/miks_2017_1_11.

Hałas E. Polityka symboliczna i pamięć zbiorowa. Zmiany nazw ulic po komunizmie. Zmiana czy stagnacja? Społeczeństwo polskie po czterdziestu latach transformacji. Warszawa : Scholar, 2004. S. 128–152.

Różycki B. Przemianowywanie ulic w Polsce 1989–2016. Charakterystyka zagadnienia. W kręgu wyobrażeń zbiorowych. *Polityka, władza, społeczeństwo*. Łódź : Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2019. S. 145–172.

Różycki B. Renaming urban toponomy as a mean of redefining local identity: the case of street decommunization in Poland. *Open Political Science*. 2018. N1. S. 20–31. <https://doi.org/10.1515/openps-2017-0004>.

Wagińska–Marzec M. Wokół zmian nazewnictwa ulic na Ziemiach Zachodnich i Północnych po 1945 r. *Rocznik Ziemi Zachodnich*. 2017. N1. S. 385–420. <https://doi.org/10.26774/rzz.178>.

REFERENCES

Vodotyka, S., & Savenok, L. (2017). Misjkyj prostir, dekomunizacija i problemy istorychnoji pam'jati [Urban space, decommunization and problems of historical memory]. *Misto: istorija, kultura, suspilystvo – City: history, culture, society, 1*, 119–133 [in Ukrainian].

V'yatrovych, V. M. (2015). *Dekomunizacija: shho i chomu perejmenovuvaty j demontuvaty [Decommunisation: what and why to rename and remove]*. Kyjiv: Ukrajinsjkyj instytut nacionaljnoji pam'jati [in Ukrainian].

Ghrymashevych, Gh. I. (2016). Urbanimija Zhytomyra v konteksti dekomunizaciji [Urbanonymy of Zhytomyr in the context of decommunization]. *Mova: klasychne - moderne - postmoderne : zbirnyk naukovykh pracj – Language: classical - modern – postmodern, 2*, 53–61 [in Ukrainian].

Dekomunizacija. (2016). Dekomunizacija: pidsumky 2016 roku [Decommunisation: Results 2016]. Oficijnyj sajт Ukrajinsjkojho instytutu nacionaljnoji pam'jati – Official site of the Ukrainian Institute of National Memory. <http://www.memory.gov.ua/sites/default/files/userupload/decomun-2016.jpg> [in Ukrainian].

Droghushevskija, I. (2017). Dekomunizacija toponimiji: koncepcija povnennja istorychnykh nazv na kartu Ukrajiny [Decommunization of toponyms: the concept of returning historical names to the map of Ukraine]. *Problemy bezpererвної gheografichnoji osvity ta kartoghrafiji – Problems of continuous geographical education and cartography, 26*, 22–27 [in Ukrainian].

Lyst Vykonavchogho komitetu Ghorishnjoplavnivskoji misjkoji rady Poltavskoji oblasti №10–05/107 [Letter from the Executive Committee of the Gorishni Plavni City Council of Poltava region]. (2016, 28 September). Retrieved from <https://www.slideshare.net/DmytroKarpiy/ss-66522963> [in Ukrainian].

Males, L. V. (2016). Dekomunizacija stolyci: zminy v urbanonimiji (metody, pershi rezuljtaty) [Capital decommunization: changes in urbanonymy (methods, first results)]. *Visnyk Kharkivskogo nacionaljnogo universytetu imeni V. N. Karazina. Serija : Sociologichni doslidzhennja suchasnogho suspilystva: metodologhija, teorija, metody – Bulletin of the V.N. Karazin Kharkiv National University: Sociological studies of modern society: methodology, theory, methods, 36*, 62–67 [in Ukrainian].

Starenjkyj, I., & Zajshlyuk, Ya. (2017). Komunizacija ta Dekomunizacija toponimiji Kam'jancja–Podiljskogho [Communization and decommunization of Kamianets–Podilsky toponyms]. *Misto: istorija, kultura, suspilystvo – City: history, culture, society, 1*, 112–118 [in Ukrainian].

Hałas, E. (2004). Polityka symboliczna i pamięć zbiorowa. Zmiany nazw ulic po komunizmie. [Symbolic politics and collective memory. Street name changes after communism]. *Zmiana czy stagnacja? Społeczeństwo polskie po czterdziestu latach transformacji*. (pp. 128–152). Warszawa: Scholar [in Polish].

Różycki, B. (2019). Przemianowywanie ulic w Polsce 1989–2016. Charakterystyka zagadnienia [Renaming streets in Poland 1989–2016. Characteristics of the issue]. W kręgu wyobrażeń zbiorowych. *Polityka, władza, społeczeństwo*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. (pp. 145–172) [in Polish].

Różycki, B. (2018). Renaming urban toponomy as a mean of redefining local identity: the case of street decommunization in Poland. *Open Political Science, 1*, 20–31.

Wagińska–Marzec, M. (2017). Wokół zmian nazewnictwa ulic na Ziemiach Zachodnich i Północnych po 1945 r. [Around the changes in street names in the Western and Northern Territories after 1945]. *Rocznik Ziemi Zachodnich, 1*, 385–420. [in Polish].

Кучабський Олександр

Доктор наук з державного управління, професор
Гданський університет (Польща)

Email: aleksander.kuczabski@ug.edu.pl

Конець Кшиштоф

Магістр, асистент кафедри
Гданський університет (Польща)

Email: krzysztof.kopec@ug.edu.pl

Kuczabski Aleksander

Doctor of Public Administration, Full Prof.
University of Gdańsk (Poland)

ORCID: 0000-0003-1271-0782

Kopec Krzysztof

Master Student, Assistant
University of Gdańsk (Poland)

ORCID: 0000-0001-5897-4121

Цитування: Кучабський, О. & Конець, К. (2020). «Остання» хвиля декомунізації урбаноніміки в Україні та Польщі: порівняльний аналіз. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*, 23 (8), 37–48. doi: 10.15421/172073

Citation: Kuczabski, A. & Kopec, K. (2020). «Ostannia» khvyliia dekomunizatsii urbanonimiky v Ukraini ta Polshchi: porivnialnyi analiz [The "last" wave of decommunization of urbanonimics in Ukraine and Poland: a comparative analysis]. *Scientific and theoretical almanac «Grani»*, 23 (8), 37–48. doi: 10.15421/172073

Стаття надійшла / Article arrived: 08.09.2020

Схвалено до друку / Accepted: 05.10.2020